

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/122>

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ БАРІКОВОЇ АННИ АНАТОЛІЇВНИ «ДИСКРЕЦІЯ
В ПРАВОЗАСТОСУВАННІ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ»¹
ГУРЖІЯ ТАРАСА ОЛЕКСАНДРОВИЧА, ЗАВДУВАЧА КАФЕДРИ АДМІНІСТРАТИВНОГО,
ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА ДЕРЖАВНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ,
ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА**

**Гуржій Т.О., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет**

Монографія Барікової Анни Анатоліївни «Дискреція в правозастосуванні у фінансовому праві» присвячена теоретичним та практичним засадам реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві. Актуальність теми зумовлена тим, що наразі порядок реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві не повною мірою регламентований, недостатньо враховано наднаціональні стандарти. У нормативному вимірі та на практиці правозастосування межі дискреції не є чітко окресленими, що призводить до невизначеності порядку реалізації компетенції суб'єктів публічної адміністрації та значної кількості судових спорів у зв'язку з порушенням прав і законних інтересів учасників фінансових правовідносин. Відсутні усталені критерії здійснення такої дискреції в частині нормативної бази, послідовності та єдності практики правозастосування, тлумачення й оцінки юридичних фактів і норм права тощо.

Правовий інститут дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві є комплексною юридичною категорією, яка охоплює процедурний розсуд суб'єктів владних повноважень за нормами матеріального (фінансового) права, а також адміністративно-процесуальний розсуд (судовий розсуд суб'єктів адміністративної юстиції). Дискреція в правозастосуванні у фінансовому праві є широким за обсягом поняттям, яке, зокрема, пов'язане з дискреційним правозастосуванням у митному, податковому праві тощо.

Монографія є логічним продовженням наукових досліджень її автора – Барікової Анни Анатоліївни, кандидата юридичних наук, викладача кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, автора монографії «Електронна держава: нова ефективність урядування» і багатьох наукових статей на тему реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві у фахових українських та зарубіжних журналах із юридичних наук. Автор зробила суттєвий внесок в удосконалення механізму реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві.

Дослідниця обрала оптимальну структуру роботи. Монографія складається з передмови, в якій було окреслено основні проблеми, що виникають під час реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві, п'яти розділів та післямови, де було наведено основні підсумки дослідження, і списку використаних джерел. Така структура роботи дозволила повною мірою розкрити зміст обраної проблематики.

Необхідно відзначити ґрунтовний підхід А. А. Барікової до обрання теоретико-методологічних засад дослідження, викладених у першому розділі монографії. Автор

комплексно схарактеризувала концепцію «живого права» в дискреційному правозастосуванні. Щодо дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві «соціальне право», яке перебуває в постійному розвитку, дістає свій прояв насамперед у безконфліктних відносинах на підставі узгоджених абстрактних правил поведінки, наказів і заборон, а також відповідних внутрішніх переконань. У протилежному випадку починає діяти «право юристів» чи «державне право» як сталі, але краще зорієнтовані на розв'язання спірних ситуацій. «Право юристів» здатне балансувати між усталеними нормативними приписами та мінливими потребами життєдіяльності держави та суспільства.

Автор змістовно аналізує концептуальні засади інтерпретаційної складової дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві, яка має реалізовуватися в прямому та максимально буквальному значенні текстувальних виразів, які необхідно сприймати в такий спосіб як автономно, так і в єдності всього правового масиву (у межах герменевтичного кола). Як наслідок, має бути забезпечене адекватне тлумачення норм фінансового права та узгоджене їх застосування на національному та наднаціональному рівнях з урахуванням історичного, цільового, філологічного та юридичного проявів. Барікова А. А. пропонує дієвий механізм створення умов для узгодження норм фінансового права з результатом правозастосування під час вибору дискреційного рішення в конкретних життєвих ситуаціях.

З положень, що містяться у другому розділі монографії, присвяченому нормативному виміру дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві, необхідно відзначити висновок, у якому дослідниця підкреслила, що практику подолання колізій у правозастосуванні у фінансовому праві доцільно здійснювати як згідно з правилами тлумачення (вибору однієї з юридичних норм за правилами *lex specialis*, *lex posterior*, «уявного наміру законодавця» тощо), так і щодо внесення відповідних змін до нормативних актів. Автор наводить приклади релевантної судової практики Верховного Суду щодо: звернення декларанта або уповноваженої ним особи про внесення змін до митної декларації, коли митний орган може відмовити у внесенні таких змін лише в разі відсутності законних підстав для їх внесення; повноважень податкового органу із застосування в межах своєї компетенції вже прийнятих нормативно-правових актів, зокрема рішень органів місцевого самоврядування, норми яких є чинними на час їх застосування та обов'язковими; ретроспективного застосування юридичних норм; існування суперечливих норм різних галузей права, які фактично не можуть перебувати в колізії (зокрема, процесуальних норм Кодексу адміністративного судочинства України та матеріально-правових з приводу застосування процедури досудового оскарження вимоги фіскального органу про сплату єдиного внеску).

¹ Барікова А. А. Дискреція в правозастосуванні у фінансовому праві: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2023. 280 с.

У третьому та четвертому розділах А. А. Барікова розглядає процедурний та процесуальний виміри дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві. Більшість висновків, отриманих автором, заслуговують на повну підтримку. Зокрема, не можна не погодитися із запропонованим твердженням, що під правовими режимами реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві необхідно розуміти нормативно закріпленій соціальний порядок, зорієнтований на досягнення оптимального результату діяльності, втілений у компетенції правозастосувачів та юридичному інструментарії впливу на відповідні суспільні відносини. Запропоновано класифікаційні критерії щодо видів правових режимів реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві, які є вичерпними та повною мірою розкривають поставлену проблематику: за галузевою ознакою (фінансові; податкові; митні); згідно з підходом рівності – за ієрархією (загальноправові, галузеві, підгалузеві, інституціональні), за рівнем правового регулювання суспільних відносин і техніко-юридичними прийомами (загальнодозвільні та спеціальнодозвільні первинні; вторинні); на підставі нормативних сутнісних характеристик – за структурою права (публічні; приватні), залежно від функцій права (регулятивні; охоронні), за нормативним закріпленням (загальні; спеціальні); відповідно до суб'єктного критерію – за суб'єктами, щодо яких встановлюється режим, за масштабом волі особи у використанні своїх можливостей для реалізації суб'єктивних прав, за глибиною змін у правовому статусі особи; за правовими станами; за часовим критерієм (постійні; тимчасові; ситуаційні); за формою визначення (договірні; нормативні); зважаючи на динамічний вимір – за функціональною спрямованістю, з огляду на предмет і метод правового регулювання, соціальне призначення й функції права, а також за способом правого регулювання і дозвільним виміром, за змістом і видами діяльності; згідно з територіальними характеристиками – за простором і напрямками застосування (транскордонні; загальнодержавні; регіональні; муніципальні; локальні), за територіями; за предметним критерієм та об'єктами.

Потрібно погодитися з висновком Барікової А. А., який полягає в тому, що перспективний правовий прецедент в межах правової судової доктрини є джерелом права в правозастосуванні у фінансовому праві. Йдеться про «переконливий прецедент» під час здійснення судового активізму, коли правові позиції в рішеннях найвищих органів судової влади (на національному рівні, а також наднаціональних) набувають сили юридичної норми «живого права», окреслюють межі реалізації дискреції, ураховуючи авторитетність таких нормотворців, а також їхнє право скасувати судові рішення органів судової влади попередніх інстанцій. Водночас всі судді мають право й постановляти рішення всупереч таким правовим висновкам, з відповідною аргументацією. Така «негативна правотворчість» враховує динамічну природу права та забезпечує його розвиток, оскільки дозволяє створити нові норми, які мають найбільш точно узгоджуватися з поточною ситуацією в життєдіяльності держави та суспільства.

Новаторським виглядає зміст прикінцевого розділу монографії, у якому дослідниця в контексті інтеграційного правопорядку формулює механізм реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві як функціональні елементи, правовідносини та інструменти, що визначають та обмеж-

ують правила поведінки правозастосувачів задля досягнення мети та завдань правової держави, забезпечення правомірної поведінки суб'єктів та балансу публічного і приватного інтересів під час здійснення вибору між альтернативами і прийняття правомірного та оптимального рішення. Перспективним напрямком розвитку такої системи є практичне впровадження концепції логічної формалізації інституту такої дискреції щодо типового порядку (алгоритму) дотримання меж розсуду: як і на підставі чого має здійснюватися розсуд, критеріїв та послідовності аналізу; зіставлення фактів з нормою права для пошуку збігів; оцінки за критеріями, тлумачення, обґрунтування; формування висновків; факультативного наведення аналогічних правових позицій; фіналізації того, яке рішення прийняти в межах розсуду.

У рецензованому виданні аргументовано запропоновано, що правова політика щодо дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві має орієнтуватися на конституційні вимоги щодо насамперед перспективної дії положень законодавства як в умовах воєнного стану, так і в повенні часи (юридичні норми можна застосовуватися з дати введення відповідного закону в дію, набрання ним чинності). Можлива ретроспективна дія юридичних норм, які пом'якшують або скасовують відповідальність.

У процесі роботи над монографією опрацьовано вітчизняні та іноземні публікації за напрямом дослідження, значна кількість загальнонаукової та спеціальної юридичної літератури, нормативних матеріалів. Цінність роботі додає широке використання численних праць дослідників зарубіжних країн із цієї проблематики, що свідчить про фаховість автора й дає підстави говорити про достатню обґрунтованість зроблених висновків. Наукова праця написана легкою для прочитання мовою. Якісна стилістика викладу матеріалу сприяє розумінню авторських ідей та наукових положень.

Варто зазначити, що монографія вирізняється системним підходом до розгляду проблеми, чіткою структурою та логічністю, новизною та оригінальністю. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій ґрунтується, по-перше, на достатньому використанні джерел, які розкривають механізм реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві; по-друге, на науково обґрунтованому застосуванні та проведеному на цій основі аналізі емпіричних даних, які наочно підтверджують висновки та положення, зроблені автором у монографії; по-третє, на обґрунтованому з погляду окреслених у монографії мети й завдань аналізі теоретичних положень, понять і категорій, які стосуються заявленої теми.

Отже, можна стверджувати, що матеріали дослідження, які наведено в монографії, відображають результати наукових пошуків щодо реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві та опубліковані раніше в наукових фахових виданнях. Поява такої комплексної праці, яка висвітлює теоретичні й практичні аспекти реалізації дискреції в правозастосуванні у фінансовому праві, є своєчасною, науково та практично вагомим. Монографія А. А. Барікової – цілісне наукове дослідження, що вирізняється належною доступністю в сприйнятті значного фактологічного матеріалу, оригінальними узагальненнями та висновками її автора, які заслуговують на увагу не лише науковців. Видання буде корисним також і для працівників контролюючих органів та органів місцевого самоврядування, платників податків, викладачів, студентів і широкого читацького загалу.